

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 69: איך לא עושים רפורמה (וגם לא שביתה)

לא שבתתי (מהבלוג שלי) אבל כן נחתי. אך ככל ששביתת הסטודנטים נמשכת, כך עולה לחץ הדם שלי. אך כמו שאומרים: אם זה לא היה כל כך עצוב זה היה מצחיק. אז חזרתי לסורי – ונמשיך את הבלוג השבועי בתדירות קבועה (פחות או יותר).

אתחיל בשורה התחתונה: בכל הפרשייה של ועדת שוחט, רפורמות במערכת ההשכלה הגבוהה ושביתת הסטודנטים (והמרצים ליום אחד), אין גורם אחד שיוצא מזה טוב. אני מניח שעוד נקרא על כל המהלך בדו"ח ביקורת המדינה בעוד שנה, אך למה לחכות?

אפתח עם הממשלה (מאד אופנתי לאחרונה...). יש צורך ברפורמות בהשכלה הגבוהה ואולי אף רפורמות רדיקליות. מנקודת ראותי מתוך המערכת, ברור שרמת הניהול באוניברסיטאות – גם של אנשי המינהל אך בעיקר של אנשי הסגל – נמוכה להחריד. בעצם, תעלומה כיצד אנשים כל כך אינטליגנטיים יכולים להיות מנהלים כל כך גרועים, הן ברמת המקור (אסטרטגיה, ראייה היקפית) והן ברמת המיקרו (הפרטים הקטנים, קבלת החלטות שוטפות). לכן, הממשלה צודקת בניסיונה לבצע טיפול שורש.

אולם, אין זה אומר שמוצדק להקים ועדה ללא ייצוג של אותו מגזר! לא רק שבהחלט ניתן למצוא כמה פרופסורים שבכל זאת מבינים כלכלה ומינהל מהם, אלא שמבחינה פסיכולוגית-קבוצתית ו"פוליטית" הממשלה רק הגבירה את הפחד והחשש של המרצים מהוועדה בכך שאמרה להם: "תוכלו לבוא ולדבר אך אנו נחליט בסוף בלעדיכם". זהו מרשם לכישלון, או לכל הפחות למהומה רבתי והתנגדות אינסטינקטיבית של המרצים בבוא היום. (אם מישהו חושב ששביתת המרצים הסתיימה, אני חושש שיתבדה – להערכתי, הסיכויים לפתיחת שנת הלימודים הבאה במועדה נמוכים יחסית, מאחר שאיני רואה הסכמה באופק בין המרצים לבין המלצות ועדת שוחט כפי שכבר הודלפו.)

מאידך גיסא, המרצים ממש לא הפנימו את העובדה שכללי המשחק השתנו – לא עוד "חופש מוחלט" במאמץ ובתפוקות אקדמיות, אלא הגיע העת – כמו בכל תחומי החיים האחרים – ליצור קשר כלשהו בין השקעה ותפוקה לבין תגמול. אמנם עד עתה קשר כזה התקיים בכל הנוגע למחקר (קידום בדרגה רק עבור מי שמפרסם בסיטונאות), אולם בדרך התעלמו לגמרי מאיכות ההוראה וחלקית גם מהנחיית תלמידי מחקר (למשל, אין כל בקרה לגבי השאלה אלו מנחים מצליחים/נכשלים בלהביא את תלמידי המחקר שלהם לסיום העבודה בהצלחה, או בפרק זמן סביר, או בציון סביר וכו'). שוב ושוב המרצים מנפנים בסדין האדום של "חופש אקדמי", כאילו שמונח שחוק זה (אם כי חיוני בתחומי המצומצם) מגן על כל מחדל או אי-עשייה אקדמית.

אלא מה, אם ועדת שוחט והממשלה ממש מעוניינים שהרפורמה תצליח, אין זה מספיק לשנות את כללי המשחק של תפוקות המרצים – חייבים גם (ואולי בעיקר) לשנות את שיטות הניהול. כוונתי פשוטה: יש לדרוש הכשרה ו/או ניסיון מוצלח מוכח כדי להתמנות או להיבחר למשרות כמו ראש מחלקה, דיקן פקולטה – שלא לדבר על רקטור ונשיא. עד כמה שזה נשמע הזוי, עד לאחרונה פשוט לא לקחו בחשבון "הצלחה בתפקיד ניהולי" קודם באיוש תפקידים רמים יותר (אולי למעט רקטור ונשיא, וגם כאן ישנן מדי דוגמאות הפוכות).

ומכאן לשביתת הסטודנטים. אותה טעות גסה של הממשלה כלפי המרצים נעשתה לגבי הסטודנטים. האם לא ניתן היה למנות סטודנט אחד לוועדה? הרי חלק מאותו ניהול כושל של

המוסדות להשכלה גבוהה בארץ (במיוחד באוניברסיטאות וקצת פחות במכללות) קשור בהיעדר אוזן קשבת והיפתחות כלפי מה שקורה בשטח. הגישה הרווחת באוניברסיטאות לאחרונה היתה: "מה כבר יודעים הסטודנטים? אנו נקבע עבורם מה יקבלו, איך וכיצד." אז נכון שאוניברסיטה אינה דמוקרטיה – אבל היא גם לא אמורה להתנהל כאוטוקרטיה אוליגרכית. ועדת שוחט, בהתעלמות מופגנת מהסטודנטים, רק המשיכה אותו קו כושל.

מאידך גיסא, גם כאן הסטודנטים לא הפנימו את העובדה שאי אפשר להמשיך במצב הקיים, מכמה סיבות. ראשית, שכר הלימוד מהווה חלק חשוב (אם כי לא מכריע) של תקציב המוסדות הציבוריים. אי אפשר לטעון בעת ובעונה אחת שהאוניברסיטה זקוקה ליותר משאבים מהמדינה ובו בזמן לצמצם את המשאבים שתקבל מהסטודנטים. צריך גם להבין – ולחזור שוב ושוב – שהשכלה גבוהה אינה "זכות יסוד" בדמוקרטיה. היא כן שירות חיוני לחברה ולכן על המדינה לטפח אותה ולאפשר לכל מי שמסוגל ליהנות ממנה (והרבה אינם מסוגלים – עוד הוכחה שהיא אינה "זכות יסוד", שהרי "זכות יסוד" הינו דבר שמגיע לכל אזרחי המדינה ללא התחשבות ביכולות שלהם, כגון שוויון בפני החוק, תזונה מינימאלית וכו'). אבל "ליהנות" אין פירושו "לקבל (כמעט) חינוך" ובמיוחד כשרכישת השכלה גבוהה תיטיב כלכלית עם הסטודנט בצורה ניכרת בהמשך הדרך.

הצביעות אינה נחלת הממשלה בלבד; גם אגודות הסטודנטים צבועות, כפליים. ראשית, הן דורשות זכות שביתה כחלק מהזכויות הדמוקרטיות. אולם, ברגע שחלק מהסטודנטים מתנגדים להמשך השביתה ומנסים לחזור לספסל הלימודים, מפוצצים להם את השיעור – פעולה אנטי-דמוקרטית בעליל. והאגודות אינן יכולות לטעון שה"רוב קובע" מאחר שלעולם לא נערכה הצבעה של כל הסטודנטים על הליכה לשביתה או על המשכה/הפסקתה!

שנית, מהי הדרישה המרכזית של הסטודנטים? השכלה גבוהה במחיר שאינו מבטל כשלעצמו (בעלות גבוהה מדי) את היכולת ללמוד. לכאורה זוהי טענה סוציאליסטית-שוויונית אך למעשה היא אנטי-שוויונית בעליל שהרי להוריד את שכר הלימוד לכולם באותו סכום משמע להקשות יותר על העניים בקרב אוכלוסייה זו ולהיטיב עם העשירים יותר. "שוויוניסט" אמיתי היה דורש שכר לימוד פרופורציונאלי בהתאם ליכולת הכלכלית של כל סטודנט, או במלים פשוטות: מלגאות על פי יכולת כלכלית. וזה בדיוק מה שוועדת שוחט רוצה להציע!

יש כלל ברזל בעולם הכלכלי: מה שמקבלים "חינם", לא זוכה להתייחסות רצינית. כך גם לגבי השכלה גבוהה. ראו מה קרה בצרפת: אחרי המהומות בשנות ה-60 על רקע סוגיית שכר הלימוד, הוא בוטל כמעט כליל. התוצאה? סטודנטים אשר לומדים לתואר במשך שנים רבות; כיתות מפוצצות ללא כל יכולת של המרצים לתת תשומת לב והנחייה צמודה. ובארה"ב? שם שכר הלימוד די גבוה (אם כי באוניברסיטאות הציבוריות בהחלט בגדר הסביר בהתחשב בשכר הממוצע במשק) אך יש לה מערכת מלגאות ענפה ביותר – והעסק דופק לא רע בכלל (אחוז הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה מהגבוהים ביותר בעולם). מצד שני, המערכת בארה"ב דורשת תפוקות לכל אורך הדרך מהמרצים – כולל הוראה.

כולי תקווה שהשביתה תסתיים במהרה, אך תקוותי הגדולה ביותר היא שכל אחד מהצדדים (ממשלה, מרצים, סטודנטים) ילמדו ויפנימו לקחים מהשגיאות שלהם ויתחילו לנהל את עצמם כראוי. כי אם מישהו ירגיש "שניצח" בקרב הזה ועל כן לא ישנה את דפוס התנהגותו, אזי נחזור במהרה לאותו מצב בעוד כמה שנים – הפעם במצב של השכלה לא חלשה אלא גוססת. מדינת ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה פגיעה אנושה בנכס המוביל שלה.

wilzis@mail.biu.ac.il